

NÁRODNÁ BANKA SLOVENSKA
EUROSÝSTÉM

ĽUDSKÝ KAPITÁL, SPOTREBA A NEHNUTEĽNÉ BOHATSTVO DOMÁCNOSTÍ

JARKO FIDRMUC,
MATÚŠ SENAJ

NETECHNICKÉ
ZHRNUTIE

2/2012

© Národná banka Slovenska

www.nbs.sk

Imricha Karvaša 1

813 25 Bratislava

research@nbs.sk

máj 2012

ISSN 1337-5830

Práca neprešla jazykovou úpravou.

Prezentované názory a výsledky v tejto štúdii sú názormi autorov a nevyjadrujú oficiálne stanovisko Národnej banky Slovenska.

Všetky práva vyhradené.

Krátke časti textu, nie viac ako dva odseky, môžu byť citované bez predchádzajúceho súhlasu autorov, pokiaľ bude úplne uvedený zdroj.

Ľudský kapitál, spotreba a nehnuteľné bohatstvo domácností ¹

Výskumná štúdia NBS

Jarko Fidrmuc² a Matúš Senaj³

Abstrakt

Táto štúdia je zameraná na ľudský kapitál a nehnuteľný majetok na Slovensku v období ekonomických zmien za posledné dve dekády. Porovnáваме domácnosti, ktoré vstúpili na trh práce pred a po zmenách v roku 1989. Na jednej strane študujeme výnosy zo vzdelania pre rôzne kohorty domácností. Na druhej strane analyzujeme determinanty nehnuteľného bohatstva a jeho vplyv na spotrebu domácností. Ukážeme, že staršie domácnosti majú nižšie výnosy z ľudského kapitálu, no zároveň majú vyšší nehnuteľný majetok.

JEL klasifikácia: C31, D12, J24

Kľúčové slová: spotrebná funkcia, efekt nehnuteľného bohatstva, ľudský kapitál, mikroúdaje

Voľne prístupné na www.nbs.sk/sk/publikacie/vyskumne-studie

¹ Profitovali sme z komentárov dvoch externých lektorov. Ceníme si tiež pripomienky Kataríny Kotovovej, Mareka Radvanského, Menbere Workie Tiruneh, Ken Iwatsubo a účastníkov konferencie o regionálnych disparitách v roku 2010 v Smoleniciach. Radi by sme poďakovali Františkovi Cárovi, Vladimírovi Čičmancovi a Helene Súkeníkovej, ktorí naám poskytli údaje.

² Zeppelin University Friedrichshafen, CESifo Munich, Institute for Eastern European Studies, Regensburg, Univerzita Komenského v Bratislave, a Mendelova univerzita v Brne. E-mail: jarko.fidrmuc@zeppelin-university.de.

³ Národná banka Slovenska a Univerzita Komenského v Bratislave. Email: matus.senaj@nbs.sk.

NETECHNICKÉ ZHRNUTIE

Ľudský a fyzický kapitál patria k najdôležitejším determinantom hospodárskeho rastu (Barro, 1991, Levine a Renelt, 1992). Centrálne riadené ekonomiky v nedávnej minulosti kládli dôraz práve na fyzický kapitál, zatiaľ čo ľudský kapitál ostával v úzadí. Na jednej strane sa krajiny východnej Európy zameriavali na základné a technické vzdelanie (Fischer et al., 1997). Na strane druhej humánne a sociálne vzdelanie boli podceňované a v niektorých prípadoch aj zakazované. Podobne to fungovalo aj vo výskume, keď najlepší výskum bol koncentrovaný na utajované vojenské projekty. Tieto nové poznatky sa len ťažko dostávali do iných sektorov.

Odborná literatúra venujúca sa reštrukturalizácii ekonomiky zdôrazňuje hlavne nesprávnu alokáciu zdrojov v centrálne riadených ekonomikách. Priemysel a špeciálne ťažký a vojenský priemysel boli preceňované, no služby boli na nižšej úrovni. Výsledkom bolo, že prvé roky reštrukturalizácie boli charakteristické pádom priemyselnej produkcie a rýchlym rastom sektoru služieb. Menší dôraz je v literatúre kladený na štruktúru ľudského kapitálu a na dôsledky vzdelávacej politiky v minulom režime vo východnej Európe. Naším zámerom je zaplniť túto medzeru v literatúre a preto v tejto štúdii porovnávame ľudský kapitál a špeciálne výnosy z tohto kapitálu pre kohorty domácností, ktoré vstúpili na trh práce pred a po roku 1989.

Navyše, zaoberáme sa aj analýzou nehnuteľného bohatstva. Kým pred rokom 1989 ľudia nemali voľný prístup k vzdelaniu, socialistický systém s intenzívnymi sociálnymi dotáciami poskytoval domácnostiam významné benefity. Hoci väčšina z nich bola krátkodobá, jednou z výhod bol aj lacný prístup k bývaniu. Bytová výstavba poklesla počas prvých rokov transformácie. Pokles ponuky spôsobil previs dopytu nad ponukou, čo sa v niektorých krajinách prejavilo v bubline cien nehnuteľnosti (Hlaváček a Komárek, 2009).

Rôzne podmienky prístupu k vzdelaniu a tiež k bývaniu spôsobujú rozdiely medzi domácnosťami aj v súčasnosti. Vo všeobecnosti sú staršie domácnosti charakterizované obmedzeným prístupom k vzdelaniu, ale vyšším nehnuteľným majetkom. Na druhej strane, mladšie domácnosti majú výhodu v lepšom prístupe ku kvalitnému vzdelaniu, hoci ich prístup

k bývaniu je limitovaný nedokonalým trhom nehnuteľností so silnými informačnými asymetriami.

Ekonomické reformy v strednej a východnej Európe priniesli výhody hlavne pre mladých a vysoko kvalifikovaných ľudí. Mladšie domácnosti získali prístup k vzdelaniu bez politických obmedzení, kariérne možnosti v prostredí rastúcich ekonomík a možnosť cestovať a pracovať v zahraničí. Naopak, staršie domácnosti museli znášať náklady ekonomických reforiem, pretože reštrukturalizácia bola spojená s deštrukciou neefektívnych pracovných miest, dôsledkom bol prudký nárast nezamestnanosti. Navyše, ich vzdelanie a pracovné návyky získané vo veľkých štátnych podnikoch sa stali menej žiadanými v prostredí trhovej ekonomiky. Napriek tomu netvrdíme, že staršie domácnosti zmenou režimu iba stratili. Nehnuteľné bohatstvo tvorí významnú časť ich bohatstva (welfare). Keďže, bývanie bolo významne dotované za minulého režimu, tieto domácnosti vlastnia nehnuteľnosti s vyššou pravdepodobnosťou ako mladšie domácnosti a tiež ich hodnota je vyššia.

Použijúc detailné individuálne údaje o slovenských domácnostiach sme zistili významné rozdiely medzi domácnosťami, ktoré vstúpili na trh práce pred a po roku 1989. Podľa odhadnutých koeficientov, staršie domácnosti majú príjmy nižšie o 7 percent. V porovnaní s mladšími domácnosťami sa nižšími príjmami vyznačujú tie domácnosti, ktorých hlava rodiny má stredoškolské alebo vysokoškolské vzdelanie. Na jednej strane výnosy z ľudského kapitálu sú nižšie pre vzdelanie získané pred reformami. Na druhej strane, staršie domácnosti mali lepší prístup k bývaniu. Aplikovaním heckmanovho modelu sme zistili, že hodnota nehnuteľností, v ktorých bývajú staršie domácnosti, je vyššia o približne 10 percent.

Starší zamestnanci čelia nižším výnosom zo vzdelania, čo znižuje ich príjem. Ak by sa ostatné vplyvy nemenili, znamenalo by to negatívny vplyv na ich bohatstvo. Avšak staršie domácnosti vlastnia hodnotnejší nehnuteľný majetok. Spomínané efekty pôsobia proti sebe, preto je ťažké určiť kto je víťaz a kto porazený, čo sa týka zmien v roku 1989. Dôležitosť oboch vplyvov podčiarkuje fakt ako krehká je politická podpora ekonomických reforiem. Niektoré kroky ekonomických reforiem boli zamerané na zlepšenie ekonomickej situácie domácností. Napríklad lacný odpredaj niektorých bytov rezidentom, ale tiež aj kupónovú privatizáciu. Naše zistenia indikujú, že to bolo skutočne dôležité v záujme vyrovnania rozdielov v bohatstve spôsobených ekonomickými reformami. Tvrdíme, že privatizačné programy

(kupónová privatizácia, ale hlavne privatizácia bytov) hrali dôležitú úlohu pri získavaní si politickej podpory počas reforiem.

Okrem politicko ekonomických úvah prezentujeme aj analýzu príjmov, bohatstva a spotreby na úrovni domácností. Príjmy domácností reflektujú hlavne vzdelanie jednotlivých členov domácností. Zistili sme tiež významne regionálne a rodové rozdiely. Disponibilný príjem je dôležitým determinantom vlastníctva nehnuteľnosti ale tiež aj hodnoty danej nehnuteľnosti. Spotreba domácností je samozrejme determinovaná ich príjmom. Inštrumentálne odhady príjmových efektov potvrdili, že hraničný sklon k spotrebe je nižší ako 0,9 a líši sa podľa typov domácností. Zistili sme, že nehnuteľné bohatstvo nevstupuje priamo do spotrebnej funkcie, čo je pravdepodobne dôsledkom nižšieho využívania finančných inštrumentov na Slovensku.